

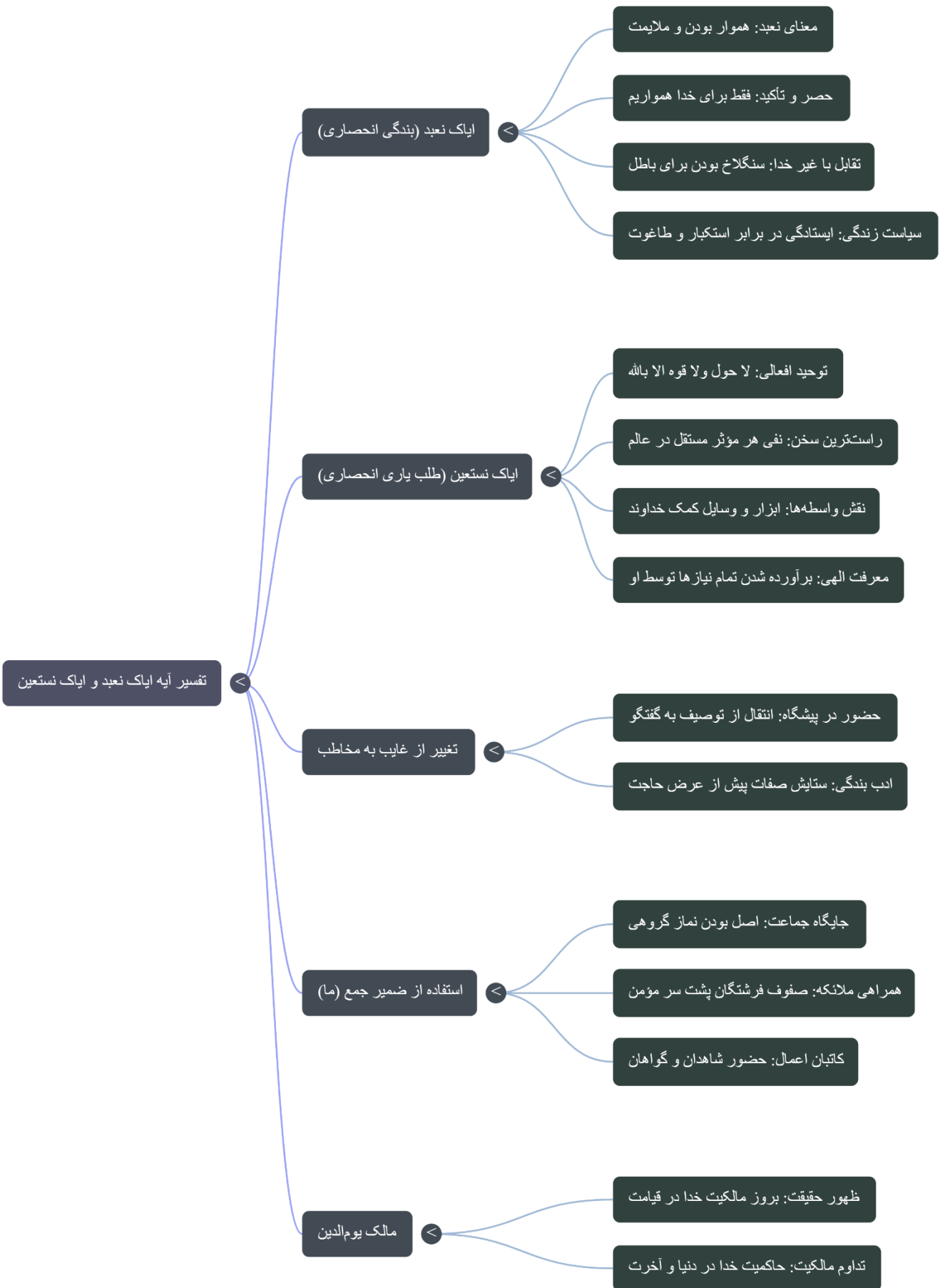
بسم الله الرحمن الرحيم

دوره تفسیر المیزان ۱

سوره حمد ۸

مدرس دوره: دکتر سید محمد صالح هاشمی

گلپایگانی

درس دهم: سوره حمد ۸

چکیده

فراز «ایاک نعبد و ایاک نستعین» در سوره حمد، نقطه عطفی در ارتباط بنده با پروردگار است که طی آن، توصیف غایبانه صفات الهی به گفتگوی مستقیم و حضوری تبدیل می‌شود. این آیه بر دو رکن اساسی «انحصار عبودیت» و «انحصار استعانت» تأکید دارد. مفهوم «نعبد» از ریشه «عَبَد» به معنای هموار بودن و انعطاف‌پذیری مطلق در برابر حق و سرسختی در برابر باطل است. همچنین، «استعانت» انحصاری به معنای نفی هرگونه مؤثر مستقل در عالم جز اراده الهی است؛ به طوری که کمک‌های بشری تنها واسطه‌های فیض الهی تلقی می‌شوند. این نگرش توحیدی، زیربنای یک دیپلماسی و سیاست خارجی عزتمندانه را تشکیل می‌دهد که در آن کرنش در برابر قدرت‌های استکباری با حقیقت نماز در تعارض است.

۱. تبیین لغوی و مفهومی «نعبد»

واژه «نعبد» از ریشه «عَبَدَ» استخراج شده است که در لغت دلالت بر ویژگی‌های مسیرهای کوبیده شده و هموار دارد.

- **معنای همواری:** «عَبَدَ» به راهی گفته می‌شود که در اثر عبور زیاد انسان‌ها یا حیوانات در دل کوه و سنگلاخ، صاف و هموار شده است.
- **عبودیت به مثابه ملایمت:** «ایاک نعبد» به این معناست که بنده در برابر خداوند کاملاً هموار، نرم و ملایم است.
- **تقابل و دوگانگی:** این همواری صرفاً برای خداست. بنده در برابر غیر خدا (هر آنچه مانع مسیر حق است) «سنگلاخ» و ناهموار است. در واقع، عبودیت شامل دو جنبه است:
 ۱. **همراهی:** تسلیم و ملایمت مطلق در برابر پروردگار.
 ۲. **تقابل:** ایستادگی و سد شدن در برابر هر چه غیر خدایی است.

۲. حقیقت استعانت و توحید افعالی

عبارت «ایاک نستعین» به معنای کمک گرفتن انحصاری از خداوند است. این موضوع از دو منظر قابل بررسی است:

پاسخ به شبهه کمک از غیر خدا

این پرسش مطرح می‌شود که با وجود نیاز انسان به پزشک، والدین یا دوستان، چگونه می‌توان ادعا کرد که «فقط» از خدا کمک می‌گیریم؟

- **دیدگاه ظاهری:** برخی تصور می‌کنند این سخن در نماز نوعی «دروغ مصلحتی» یا آرزویی برای آینده است.
- **دیدگاه توحیدی (حقیقت محض):** بر اساس منطق «لا حول و لا قوه الا بالله»، هیچ مؤثری در جهان جز خدا وجود ندارد. هر نیرو و اراده‌ای که از جانب دیگران به ما می‌رسد، در واقع واسطه‌ای است که قدرت خود را از اراده الهی گرفته است. بنابراین، «ایاک نستعین» راست‌ترین سخن زندگی انسان است، چرا که هیچ کمک استقلالی در عالم جز از سوی خداوند وجود ندارد.

رابطه استعانت و معرفت

انسان زمانی به چیزی محبت پیدا می‌کند که نیازهایش توسط آن برآورده شود. معرفت به اینکه تمام گره‌گشایی‌ها از جانب اوست، ریشه عبودیت و محبت به پروردگار است.

۳. دلالت‌های سیاسی و اجتماعی

فراز «ایاک نعبد» تنها یک ذکر فردی نیست، بلکه یک مبنای حکمرانی و سیاست‌گذاری است.

- **سیاست داخلی و خارجی:** اگر مبنای زندگی بر عبودیت باشد، انسان در برابر هر قدرت طغیان‌گری که بخواهد جای خدا را بگیرد (مانند فرعون، نمرود یا قدرت‌های استکباری همچون آمریکا)، سرسخت و ناهموار (سنگلاخ) خواهد بود.
- **نفی کرنش در برابر بیگانه:** بر اساس متن، کسانی که نماز می‌خوانند اما در برابر قدرت‌های بیگانه کرنش می‌کنند، به حقیقت «ایاک نعبد» توجه ندارند. دیپلماسی و عمل فردی باید با حقیقت نماز هماهنگ باشد.
- **اعلان برائت:** نمازگزار با تکرار این آیه، روزانه ده بار اعلام می‌کند که نسبت به غیر خدا کافر و نسبت به الله مؤمن است (ایمان به الله و کفر به طاغوت).

۴. چرایی تغییر لحن (از غیبت به خطاب)

در سوره حمد، تا پیش از این آیه، سخن از «الله»، «رب العالمین» و «مالک يوم الدين» به صیغه غایب است، اما ناگهان لحن به «ایاک» (تنها تو را) تغییر می‌یابد.

مرحله	نوع توصیف	محتوا
آیات نخستین	وصفی و غایبانه	حمد پروردگار، رحمانیت، ربوبیت و مالکیت روز جزا
آیه پنجم	حضور و خطاب مستقیم	اعلام بندگی و درخواست یاری به صورت مستقیم

تحلیل: این تغییر لحن مانند حضور در پیشگاه یک بزرگ است. ابتدا اوصاف کرامت و لطف او ذکر می‌شود و سپس در حضور او، مستقیماً مورد خطاب قرار می‌گیرد. این نشان‌دهنده آن است که خداوند هرگز غایب نیست و بنده در محضر او به عبودیت اقرار می‌کند.

۵. فلسفه استفاده از ضمیر جمع (نعبد و نستعین)

با وجود اینکه فرد ممکن است به تنهایی (فرادا) نماز بخواند، اما از فعل جمع (ما می‌پرستیم، ما کمک می‌خواهیم) استفاده می‌کند.

- **اصالت جماعت:** اصل در نماز بر اقامه به صورت جماعت است.
- **همراهی ملائکه:** بر اساس روایات، انسان مؤمن در هنگام نماز تنها نیست. ملائکه به او اقتدا کرده و با او همراهی می‌کنند.
 - اگر اذان گفته شود، یک صف از ملائکه پشت سر او قرار می‌گیرند.
 - اگر اذان و اقامه گفته شود، دو صف از ملائکه به او اقتدا می‌کنند.
- **شاهدان غیبی:** کاتبان اعمال (دو ملک چپ و راست) همیشه شاهد و همراه انسان هستند. در متون عرفانی ذکر شده است که حتی برای بزرگان (مانند مرحوم سید جمال گلپایگانی در نجف)، مشاهده شده که صفوف ملائکه در هنگام نماز شب به آن‌ها اقتدا کرده‌اند.

۶. ارتباط با مالکیت روز جزا

عبارت «ایاک نعبد و ایاک نستعین» بلافاصله پس از «مالک يوم الدين» می‌آید. این ترتیب نشان می‌دهد که مالکیت خداوند بر سراسر جهان (چه در این دنیا و چه در ظهور نهایی آن در قیامت)، مبنای حقیقی استعانت و بندگی است. يوم‌الدین زمانی است که حقیقت این ادعای بنده (راست‌ترین سخن عالم) به طور کامل بروز و ظهور پیدا می‌کند.

